

“KONSTITUTSIYANING INSON HUQUQ VA ERKINLIKLARINI TA’MINLASHDAGI ROLI”

Qarshi davlat texnika universiteti

Yer resurslaridan foydalanish va boshqarish yo’nalishi magistranti

Latipov Abbos Sharipovich

latipovabbos110@gmail.com

+998919556688

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada maqolada Konstitutsiyaning inson huquq va erkinliklarini ta’minlashdagi roli, o’rni davlat boshqaruvi hamda jamiyat hayotidagi ahamiyati keng tahlil qilingan. Konstitutsiyada belgilab berilgan inson huquq va erkinliklari, ularni himoya qiluvchi qonunlar va konstitutsiyaviy islohotlarning amaliy natijalari ilmiy asosda keng yoritilgan.*

Kalit so’zlar: *Konstitutsiya, Harakatlar strategiyasi, inson huquq va erkinliklari, advokatura, indikator, oltin indikatorlar, demokratiya, fuqarolik jamiyati.*

Darhaqiqat, so’nggi yillarda mamlakatimizda inson huquqlarini himoya qilishning qonunchilik va tashkiliy-huquqiy bazasini mustahkamlash, inson huquqlari bo’yicha xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va xalqaro majburiyatlarni bajarish, shuningdek, inson huquqlarini himoya qilish masalalari yuzasida xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni faollashtirishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Bugungi kunga qadar O’zbekiston Respublikasi inson huquqlari bo’yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga, xususan BMTning 7 ta asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protokoliga qo’shilgan bo’lib, ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMTning Inson huquqlari bo’yicha qo’mitasi va shartnomaviy organlariga muntazam ravishda milliy ma’ruzalar va hisobotlar taqdim etib kelmoqda.

Shuningdek, milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi xalqaro-huquqiy standartlar bilan uyg'unlashtirish, bu orqali inson huquq va erkinliklarini kafolatlashga xizmat qiluvchi normativ bazani takomillashtirish bo'yicha qator amaliy chora-tadbirlar olib borilmoqda.

Shu bilan birga, inson huquqlari sohasida uzoq muddatli strategiyaning qabul qilinishi ushu sohada davlat siyosatining samarali amalga oshirilishiga, inson huquqlari va erkinliklariga hurmat munosabati shakllanishiga, mamlakatning xalqaro maydondagi obro'si yanada mustahkamlanishiga, shu jumladan O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy-huquqiy reyting hamda indekslardagi mavqei yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Har qanday demokratik islohotlarning samarasi, tinchlik va taraqqiyotning asosiy garovi ham Konstitutsiya va qonun ustuvorligi ta'minlanishi bilan bevosita bog'liq. Zero, Konstitutsiya xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasi sanaladi. U hech kimga qaram bo'lmasdan, erkin va ozod, tinch va osoyishta, farovon yashashning qonuniy kafolatidir. Konstitutsiya bozor munosabatlariga asoslangan huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish borasida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasidayoq: "...respublika fuqarolarining munosib hayot kechirishlarini ta'minlashga intilib" degan qoidaning mustahkamlangani asosiy qonunimizning bevosita xalq farovonligini nazarda tutishini anglatadi.

Fuqarolarimizni mamlakatimiz hududida bir joydan ikkinchi joyga ko'chish konstitutsiyaviy huquqini yanada kengroq ta'minlash maqsadida propiska tizimi soddalashtirildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Doimiy propiska qilish hamda turgan joyi bo'yicha hisobga olish tartibini isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni qabul qilindi, «Toshkent shahri va Toshkent viloyatida doimiy propiska qilinishi lozim bo'lgan shaxslar – O'zbekiston Respublikasi fuqarolari toifalarining ro'yxati to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni va boshqa qonun hujjatlariga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritildi.

Jumladan, “Shaxsga doir ma’lumotlar to’g’risida”gi, “Jabrlanuvchi, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to’g’risida”gi yangi va zarurat mavjud qonunlar qabul qilindi. Zotan, Xalqaro mehnat tashkilotining “Majburiy mehnat to’g’risida”gi, “Sanoat va savdoda mehnat inspeksiyasi to’g’risida”gi konvensiyalari ratifikatsiya qilingani ham respublikamizda konstitutsiyaviylik tamoyillariga amal qilishga e’tiborning kuchayayotganini anglatadi. Shu o’rinda bu bizning majburiy mehnatga nisbatan qarshi qat’iy va o’zgarmas munosabatimizni bildiradi.

Mamlakatimizda so’nggi yillarda jinoyat sodir etgan shaxslarni avf etish bo’yicha 10 dan ortiq farmon qabul qilinib, 5 mingdan ortiq shaxs jazoni o’tash joyidan ozod qilindi. Davlatimiz rahbari o’z Konstitutsiyaviy vakolatidan foydalanib, respublikamizda umumxalq bayramlari arafasida jinoiy qilmishiga chin ko’ngildan pushaymon bo’lib, tuzalish yo’liga qat’iy o’tgan mahkumlarni avf etish bo’yicha farmonlar imzolab kelayotgani ham e’tiborlidir.

Konstitutsiyamizda inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida e’tirof etilgani diqqatga sazovor. Bugun ushbu prinsipni amaldagi ijrosini ta’minlash maqsadida ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarga pensiya va ijtimoiy sug’urta to’lash tartibi ilk bor joriy etildi. Hozirgi kunda mahkga pensiya pullari to’lab kelinmoqda.

O’zbekiston davlati Asosiy qonunida belgilangan: “O’zbekiston Respublikasi o’z hududida ham, uning tashqarisida ham o’z fuqarolarini huquqiy himoya qilish va ularga homiylik ko’rsatishni kafolatlaydi” degan konstitutsiyaviy vakolatidan kelib chiqib o’tgan yilda “Mehr – 1” va “Mehr -2” “Mehr -3” insonparvarlik tadbirlarini samarali amalga oshirdi. Yaqin Sharqdagi qurolli mojarolar maydonidan, Afg’onistondan 262 nafar fuqaro, ko’pchiligi ayollar va bolalar mamlakatimizga qaytarib olib kelindi. Va ularga zarur yordamlar ko’rsatilib normal hayotga qaytarildi.

Shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash bo'yicha o'tgan to'rt yilda 10 mingdan ortiq yurtdoshlarimiz O'zbekiston fuqaroligiga qabul qilingani ham yana bir konstitutsiyaviy normaning ta'minlanganini ko'rsatadi.

Barchamizga ma'lumki, har bir davlat tomonidan mamlakatning ijtimoiy - iqtisodiy, siyosiy - madaniy va boshqa sohalarini rivojlantirishda xalqaro va rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish va bu boradagi ijobiy tajribalarni milliy boshqaruv tizimiga joriy etish bugungi kun siyosatining asosiy vazifalaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Ma'lumki, Finlandiya davlati inson huquqlari indeksida yuqori o'rinlarni band etgan dunyo mamlakati sifatida e'tirof etiladi. 2021 yilda "Friedrich Naumann Foundation for Freedom" fondi qoshidagi "Liberalis Institut" tomonidan nashr etilgan manbaada Cato instituti tomonidan o'tkazilgan "Inson Ozodligi" indeksiga ko'ra 165 mamlakat orasida Finlandiya 7 o'rinni, "the GlobalEconomy.com" talqiniga "Inson huquqlari va huquq ustuvirligi" indeksida 173 mamlakat orasida 4 o'rinni, BMTning "Barqaror rivojlanish maqsadlari" indeksiga 193 mamlakat orasida 1 o'rinni qayd etgan.

So'nggi yillarda Turkiya davlati ham inson huquqlarini himoya qilish sohasida samarali islohotlar amalga oshirila boshlandi. Bu borada milliy indikatorlarni ishlab chiqishga, ayniqsa shahar aholisi sonining migrantlar hisobiga tobora ortib borishi natijasida, shaharda turli zo'ravonlik, irqiy kamsitish, aholi o'tasida ishsizlikning kuchayishi kabi salbiy omillarni oldini olish zarurati sifatida qaraldi. Natijada Turkiya hukumati tomonidan shaharlarda inson huquqlari bilan bog'liq muammolarni tartibga solishga qaratilgan "Human Right cities Project" loyihasi yaratildi.

Yana bir inson huquqlari ta'minlash bo'yicha xalqaro indekslarda yuqori o'rinlarda turuvchi Yevropa mamlakatlaridan biri bu Norvegiyadir. 2021 yilda "Cato institute" tomonidan o'tkazilgan "Inson Ozodligi" indeksiga ko'ra Norvegiya 165 mamlakat orasida 13 o'rinni, "the GlobalEconomy.com" talqiniga ko'ra "Inson huquqlari va huquq ustuvorligi" indeksida 173 mamlakat orasida 1 o'rinni, BMTning

“Barqaror rivojlanish maqsadlari” indeksiga 193 mamlakat orasida 17 o’rinni, “KidsRights Index” talqiniga ko’ra 182 davlat orasida 14 o’rinni qayd etgan.

Inson huquqlari sohasida xalqaro hujjatlarni jadallik bilan ratifikatsiya qilayotgan davlatlardan yana biri bu Ozarbayjondir. Bugungi kunga qadar Ozarbayjon 18 ta xalqaro hujjatning 17 tasini ratifikatsiya qilgan.

Ozarbayjonda 2017 yidan buyon aholining kam ta’minlangan qismi, kambag’al toifalari, nogironlar, gender asosida zo’ravonlik qurboni bo’lgan shaxslarga davlat tomonidan bepul yuridik yordam korsatib kelinmoqda. Inson huquqlari sohasida xalqaro hujjatlarni jadallik bilan ratifikatsiya qilayotgan davlatlardan yana biri bu Ozarbayjondir. Bugungi kunga qadar Ozarbayjon 18 ta xalqaro hujjatning 17 tasini ratifikatsiya qilgan.

Inson huquqlari sohasida xorijiy mamlakatlar tajribasi haqida gapirganimizda Isroil davlatini alohida e’tirof etish lozim. Ayni vaqtda “Inson Ozodligi” indeksiga ko’ra, Isroil 165 mamlakat orasida 63 o’rinni qayd etib 2021 yilga nisbatan 14 pog’onaga yuqorilagan bo’lsa61, “the GlobalEconomy.com” talqiniga ko’ra 2021 yilda “Inson huquqlari va huquq ustuvorligi” indeksida 173 mamlakat orasida 33 o’rinni band etib 2020 yilga nisbatan 73 pog’ona yuqorilagan (Osiyo davlatlari orasida 1 pog’ona). “Barqaror rivojlanish maqsadlari” indeksida 193 mamlakat orasida 38 o’rinni band etib, 2019 yilga nisbatan 11 pog’onaga yuqorilagan.

Yana bir inson huquqlarini ta’minlash sohasida yuqori natijalarga erishgan mamlakatlardan biri bu Daniyadir. Ushbu mamlakat insonlar o’rtasida gender tenglikni ta’minlash, o’zboshimchalik bilan xibsga olish holatlariga barham berish, qamoqxonlarda insoniy munosabatni ta’minlash, nogironligi bo’lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish sohasida dunyo mamlakatlari uchun tajriba bo’la oladigan indikatorlarni joriy etdi. Ulardan eng muhimlaridan biri bu nogironligi bo’lgan shaxslarning huquqlarini ta’minlanganlik darajasini baholovchi “Oltin inditarorlar”dir.

“Oltin indikator” tarkibi 10 ta indikatoridan iborat va bular quyidagilardir:

1. O'tgan yil davomida jinsi, yoshi, etnik kelib chiqishi, dini yoki nogironlik belgisi bo'yicha kamsitilishni boshdan kechirgan nogironligi bo'lgan shaxslar ulushi;
2. So'nggi haftada OAV jumladan, televideniya, radio orqali efirga uzatiladigan dasturlarda nogironligi bo'lgan shaxslar hayotini tasvirlovchi yoki ular bilan intervyular tashkil etilganligi holati (haftada kamida bir marta);
3. So'nggi haftada jamoat transportlarida jumladan, avtobus, poezd, taksi, samolyot yo'lovchi tashish kemalari va boshqalarda maishiy va mahalliy muammolarga duch kelgan nogironligi bo'lganlar ulushi;(umumiy aholi nisbatida).
4. Qamoqxonalar va psixatriya muassasalarida saqlanayotgan 30 va undan katta yoshli aholi orasida nogironligi bo'lgalar ulushi;
5. Shaxsiy hayotda nogironlik belgisi kuchli tas'ir etayotgan shaxslar ulushi;
6. 25 yosh va undan katta aholi o'rtasida maktabni erta tark etgan yoki ta'limga jalb etilgan nogironligi bo'lganlar ulushi;
7. Jismoniy, ruhiy holati yaxshi darajada ekanligini his qiluvchi nogironligi bo'lgan shaxslar ulushi;
8. Tanlangan ma'lum bir haftada bandligi ta'minlangan nogironligi bo'lgan shaxslar ulushi;
9. So'nggi 3 yilda yashashiga iqtisodiy omillar sezilarli darajada to'sqinlik qilgan nogironligi bo'lganlar ulushi;
10. Oxirigi Daniya parlamentiga bo'lgan saylovlarda ovoz bergan nogironligi bo'lganlar ulushi;

Konstitutsiya har bir fuqaroning ongi va qalbidan chuqur joy olgan, ularning huquq va erkinliklarini to'liq kafolatlaydigan haqiqiy hayot qomusiga aylanmog'i lozim.

Material va metod:

Qiyosiy tahlil: Xorijiy mamlakatlar konstitutsiyalaridagi fuqarolarning huquq va erkinliklariga oid me'yorlar solishtirildi.

Normativ-huquqiy tahlil: O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, xalqaro hjjatlar va milliy qonunchilik tizimi o'rganildi.

Natijalar: Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

Prezidentimiz tashabbusi bilan so'nggi yillarda qabul qilingan uchta kompleks taraqqiyot strategiyasini alohida ta'kidlash lozim. Chunki:

- **birinchisi**, "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" doirasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining normalari yanada takomillashtirildi;
- **ikkinchisi**, "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" asosida izchil konstitutsiyaviy islohot amalga oshirildi;
- **uchinchisi**, "O'zbekiston – 2030" strategiyasini hayotga tatbiq etishda yangilangan Asosiy qonunimizning to'g'ridan to'g'ri ijrosini ta'minlashga qaratilgan ta'sirchan choralar ko'rilmogda.

Inson huquqlari sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi indikatorlarni masalan, ayollar va erkaklarning ta'lim tizimidagi ulushi, fuqarolarni toza ichimlik suvi, elektor energiyasi, shahar transporti bilan ta'minlanganlik darajasi, mulk huquqini ta'minlanganligi, tu'g'ilishni ro'yxatga olish bilan bog'liq masalalarni ham sanab o'tishimiz mumkin. Eng muhimi, mazkur indikatorlarni amalga oshirish mexanizmini belgilab beruvchi huquqiy hujjatni yaratish orqali bu borada yanada samaraliroq natijaga erishish mumkin bo'ladi.

Munozara: O'rganib chiqilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, fuqarolarning Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini to'liq ro'yobga chiqarish uchun:

- ✓ har bir fuqaroning huquqiy madaniyatini oshirish;
- ✓ davlat organlarining javobgarligini tubdan kuchaytirish;
- ✓ fuqarolik jamiyati institutlari ishtirokini kngaytirish;

- ✓ fuqarolarning huquq va erkinliklari bo'yicha targ'ibot va tashiqot ishlarini olib borish;

- ✓ fuqarolarning huquq va erkinliklari bo'yicha so'ronomalar tashkil etish;

Xulosa qilib aytish mumkinki, Mamlakatimizda inson huquqlari sohasida milliy indikatorlarni nazariy asoslarini qamrab oluvchi o'quv adabiyotlari, usubiy qo'llanmalarni yaratish, shunigdek sohada indikatorlar tizimini shakllantirish yuzasidan 3 ta soha vakillari, ya'ni huquqni muhofaza qiluvchi organlar, davlat tashkilotlari, muassasalari va idoralari (masalan, tibbiyot, ta'lim, bandlik, pensiya jamg'armasi va h.k) xodimlari hamda fuqarolik jamiyati institutlari vakillari (jurnalistlar, OAV xodimlari, kasaba uyushmalari va h.k)ni bu boradagi bilim va ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha o'quv kurslarini tashkil etish va bu bo'yicha o'quv dasturlarini yaratish lozim.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan yaratilgan inson huquqlari sohasidagi implimentatsiya qilish amaliyotidan imkon qadar to'liq va samarali foydalanish, mavjud huquq normalarimizdagi xalqaro standartlar darajasida to'ldirish, bunda milliy qadriyatlarimizni inobatga olgan holda shakllantirish lozim bo'ladi.

Mamlakatimizda tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan ishchi xodimlarning huquqlarini hurmat qilish, ta'minlash va buzilgan huquqlarini tiklash bo'yicha maxsus qonunlar yaratish lozim.

Bu orqali, ***birinchidan***, inson huquqlarini hurmat qilinish, ta'minlash va himoya qilishida tadbirkorlik sub'ektlarining davlatga ko'maklashishiga, ***ikkinchidan***, huquq normalarini xalqaro standartlar va rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida takomillashishiga, ***uchinchidan*** davlatda inson huquqlarini himoya qilishining yana bir samarali mexanizmi yaratilishiga va to'rtinchidan, tadbirkorlar uchun soliq, boj, ichki bozordagi ishtirok va shu kabi imtiyozlarga ega bo'lish imkoniyatlarini yanada ko'payishiga hissa qo'shgan bo'lamiz.

O'zbekiston Respublikasi "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi xalqaro konvensiyani ratifikatsiya qilganligini inobatga olib mamlakatimizda nogironligi

bo'lgan shaxslarning huquqlari qay darajada ta'minlanayotganligini muntazaam baholash va monitoring qilish maqsadida rivojlangan xorijiy mamlakatlar, xususan Daniya tajribasi asosida ("oltin indikatorlar") zamonaviy indikatorlar tizimini yaratish va huquqiy hujjatlarda aks ettirish lozim. .

Yuqoridagilarga asoslanib, taklif va tavsiyalarni amalga oshirish orqali;

Birinchidan, mamlakatimizda inson huquqlarini himoya qilish, ta'minlash va buzilgan huquqlarini tiklashning samarali usul va vositalarini belgilab beruvchi aniq mexanizmni shakllantirish;

Ikkinchidan, xalqaro va xorijiy mamlakatlar tajribasini milliy huquq normalarida aks ettirish orqali zamonaviy huquq tizimini yaratish;

Uchinchidan, mamlakatimiz tomonidan inson huquqlari sohasida xalqaro tashkilotlarga muntazam taqdim etib borilayotgan sifat va miqdoriy indikator ma'lumotlarini to'plash, taqdim etish va baholash bo'yicha faoliyatini osonlashtirishga va **to'rtinchidan**, mamlakatimizda istiqomad qilayotgan har bir insonning huquq va manfaatlarini xalqaro standart darajasida himoya qilish imkoni yaratiladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. -Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80. b.
2. Sally Engle Merry, 'Quantification and the Paradox of Measurement' (AHRI Conference, Copenhagen, September 2014);
3. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation (2012);
4. Sally Engle Merry, 'Measuring the World: Indicators, Human Rights, and Global Governance' (2011) Current Anthropology 83, p. 84;
5. Maria Green, 'What we talk about when we talk about Indicators: Current Approaches to Human Rights Measurement' (2001) 23 Human Rights Quarterly 1062, p. 1065;

6. Human Rights Indicators in Development. Copyright 2010. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank www.worldbank.org
7. Joanne Abbot and Irene Gujit, 'Changing Views on Change: Participatory Approaches to monitoring the Environment' (1998) Discussion Papers 254, p. 40;
8. G.Yuldasheva, N.Gafurova, Z.Borsieva "Inson huquqlari" darslik. Toshkent. TDYuU 2014 yil;
9. International trade union Confederation 2021 ITUC Global Rights Index: The world's worst countries for workers Executive Summary".<https://survey.ituc-csi.org>
10. <https://lex.uz/> - O'zbekiston Respublikasi qonun hujjati ma'lumotlari milliy bazasi;